

Τουρισμός, Οικονομία και Περιβάλλον

Τουρισμός: η χήνα που γεννά τα χρυσά αυγά, ως πότε όμως;

Ο τουρισμός διεθνώς αντιστοιχεί στο 11% της παγκόσμιου ΑΕΠ. Στη Μεσόγειο (και μάλιστα στην Ισπανία, την Ιταλία, πρώην Γιουγκοσλαβία, Ελλάδα, Τουρκία, Κύπρο, Μάλτα, Τυνησία και Μαρόκο που αποτελούν τους κύριους προορισμούς της Μεσογειακής λεκάνης), όπου προσέρχονται περί τα 220 εκατομμύρια επισκέπτες κάθε χρόνο, ο μαζικός τουρισμός συνδέεται με ορισμένα ειδικότερα χαρακτηριστικά. Βασισμένος στην προβολή των περιφημων τριών "S" (Sea, sun, sand) αλλά και της πολιτιστικής της κληρονομιάς, ο τουρισμός αναπτύσσεται κυρίως στις παράκτιες και νησιωτικές περιοχές και κυρίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Η έντονη συγκέντρωση στον χώρο και τον χρόνο επέφερε σημαντικές επιπτώσεις στην ποιότητα του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος καθώς στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες. Πρόκειται για την άλλη όψη της τουριστικής ανάπτυξης. Πέρα από τη συμβολή στην οικονομία και την απασχόληση, άρχισε να γίνεται αισθητή, ήδη από τη δεκαετία του '70, η υποβάθμιση που μπορεί να επιφέρει ο μαζικός τουρισμός στο περιβάλλον και οι κίνδυνοι που συνεπάγεται η υπερβολική εξάρτηση ενός τόπου από τον τουρισμό. Η εγκατάλειψη του πρωτογενούς τομέα για χάρη μιας «μονοκαλλιέργειας» του τουρισμού καθιστά έναν τόπο ευάλωτο στις περιόδους κρίσης του κλάδου που οφείλονται στις διεθνείς συγκυρίες και τον ανταγωνισμό από άλλους τουριστικούς προορισμούς.

Οι πιέσεις που υφίσταται το περιβάλλον στις τουριστικές περιοχές της Ελλάδας έχουν ήδη γίνει έντονα αισθητές. Άναρχη οικιστική ανάπτυξη, παράνομη δόμηση, καταπάτηση βιοτόπων, θαλάσσια ρύπανση, ρύπανση των υπόγειων υδάτων, διάβρωση του εδάφους και αισθητική υποβάθμιση είναι τα συνηθέστερα περιβαλλοντικά προβλήματα.

Η ακαδημαϊκή έρευνα στον κλάδο του τουρισμού έχει προσδιορίσει τα διαφορετικά εξελικτικά στάδια που ακολουθεί ένας προορισμός μαζικού τουρισμού, από το αρχικό στάδιο της ανακάλυψης του τόπου, στο στάδιο της ενεργού συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας στον επιχειρηματικό κλάδο και της προσέλκυσης περισσότερων τουριστών ως το τελικό στάδιο της μεγάλης ανάπτυξης, με την κύρια επιχειρηματική δραστηριότητα να ασκείται από ξένους επιχειρηματίες και τη διαφυγή των εσόδων από τον τουρισμό έξω από τον συγκεκριμένο τόπο. Τα στάδια αυτά --που κάποτε περιγράφονται με όρους ποιότητας του τουριστικού προορισμού, όπου στο τελικό στάδιο επέρχεται η πλήρης υποβάθμιση του

περιβάλλοντος και η συνακόλουθη πτώση των τιμών-- προσδιορίζονται και ως «κύκλος ζωής του τουριστικού προορισμού». Με άλλους λόγους έχει γίνει κατανοητό ότι η ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη, με την οποία έχει συνδεθεί ο μαζικός τουρισμός στη Μεσόγειο, μπορεί να υπονομεύσει τη βιωσιμότητα του ίδιου του τουριστικού «προϊόντος». Στα πλαίσια αυτού του σκεπτικού, το περιβάλλον πρέπει να διασωθεί όχι μόνον για την αξία που έχει αυτό καθαυτό αλλά και γιατί έχει οικονομική αξία. Είναι το κεφάλαιο πάνω στο οποίο επενδύει ο τουρισμός. Αν καταστραφεί, καταστρέφεται και το τουριστικό «προϊόν». Είναι, όπως συνηθίζεται να λέγεται, «η χήνα που γεννά τα χρυσά αυγά.»

Η υπέρβαση της φέρουσα ικανότητας πλήττει τον ίδιο τον τουρισμό.

Μια έννοια που αναπτύχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες με την ελπίδα να αποτελέσει μέσο ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης και αποφυγής των αρνητικών επιπτώσεων, είναι αυτή της **τουριστικής φέρουσας ικανότητας** που αναφέρεται στην «χωρητικότητα» ενός τόπου, στον αριθμό επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ο τόπος πριν υποστεί σημαντική υποβάθμιση. Είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψη μας ότι η φέρουσα ικανότητα αναφέρεται, σε γενικές γραμμές, στην οικολογική, οικονομική, και κοινωνική φέρουσα ικανότητα.

Πέρα από τις δυσκολίες που υπάρχουν να μετρηθεί η φέρουσα ικανότητα, η χρησιμότητα της έννοιας έγκειται στην αναγνώριση της ανάγκης να τεθούν όρια και μηχανισμοί ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης. Εύκολα διαπιστώνεται εμπειρικά η υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας στις πιο ανεπτυγμένες περιοχές νησιών όπως στην Κρήτη, τη Ρόδο, την Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο. Εκτός από την υποβάθμιση της εμπειρίας του επισκέπτη (αισθητική και ηχητική ρύπανση, συνωστισμός κλπ.), γίνονται αισθητά και άλλα προβλήματα, όπως η ανεπάρκεια νερού και οι ελλείψεις στη διαχείριση των στερεών και υγρών αποβλήτων, που υποσιάζουν για υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας. Οι επιπτώσεις, μάλιστα, στην ίδια την τουριστική βιομηχανία είναι αισθητές. Στη Ζάκυνθο το 2007 σημειώθηκε μείωση πάνω από 15% στην τουριστική κίνηση¹. Ενώ το 2004 ήταν για την Κρήτη: «μια από τις χειρότερες χρονιές της τελευταίας 5ετίας, με πτώση αφίξεων κατά 10%, και μείωση εσόδων των τουριστικών

¹ Συνέντευξη του Δημάρχου Λαγανά Ζακύνθου, Δ.Κομιώτη, *City Press*, 3/8/07: σ.6.

επιχειρήσεων κατά 20%.² Ο τότε Πρόεδρος του Συνδέσμου Ξενοδόχων Κρήτης προειδοποιούσε επίσης: «Αν δεν αλλάξει κάτι οι μισές ξενοδοχειακές επιχειρήσεις στην Κρήτη θα βάλουν λουκέτο.». Μπορεί, επομένως, συνολικά η τουριστική κίνηση να αυξήθηκε σημαντικά στη χώρα μας μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ωστόσο συγκεκριμένες περιοχές του μαζικού τουρισμού υφίστανται τις συνέπειες της υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, βιώσιμος τουρισμός και οι τάσεις της αγοράς.

Τι είναι βιώσιμος τουρισμός;

Αν ο μαζικός τουρισμός στη Μεσόγειο και στην Ελλάδα συνδέθηκε με την καίρια συμβολή στην οικονομική ανάπτυξη αλλά και την έντονη, κάποτε, υποβάθμιση των τουριστικών προορισμών, ο λεγόμενος «**βιώσιμος (ή αειφόρος ή ήπιος) τουρισμός**» συνδέθηκε με την προσδοκία να επιτύχει την χρυσή τομή ανάμεσα στην ανάπτυξη, αφενός, και την προστασία του περιβάλλοντος αφετέρου. Στόχος είναι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Η βιωσιμότητα αφορά όχι μόνο τη διατήρηση του περιβάλλοντος αλλά και τη βιωσιμότητα του τουρισμού ως τομέα επιχειρηματικής δράσης. Για να αποτελέσει παράγοντα ανάπτυξης, επί παραδειγματι, ο τουρισμός σε μια περιοχή πρέπει να υπάρχει ένα ελάχιστο όριο υποδομών και υπηρεσιών. Αν η υπόθεση της βιωσιμότητας κρινόταν μόνον από την επάρκεια των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, γενικότερα, δε θα ήταν εύκολο να βρεθεί ένας «μαγικός αριθμός» επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας τόπος. Η διαθεσιμότητα νερού, λ.χ., θα μπορούσε να καθορίσει το όριο αυτό. Ο τουρισμός όμως πρέπει να είναι βιώσιμος και ως πεδίο επιχειρηματικής δράσης γι αυτό χρειάζεται και ένα ελάχιστο όριο ανάπτυξης.

Τι είναι οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού;

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού ορίζονται ως τέτοιες σε σχέση με το πρότυπο του μαζικού τουρισμού. Ίδανικά πρέπει να διεξάγονται με όρους βιωσιμότητας, να εξασφαλίζουν την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, να συμβάλουν στη διάχυση της τουριστικής κίνησης στο τόπο και τον χρόνο, να συμβάλουν στην τοπική οικονομία και να προτείνουν έναν εναλλακτικό τύπο διακοπών από αυτόν του «ήλιος, θάλασσα και παραλία.». Απευθύνονται στην αυξανόμενη ανάγκη των ανθρώπων για δράση και συμμετοχή, κατά τις διακοπές τους, και όχι για παθητική απόλαυση ενός τόπου. Έτσι ο οικοτουρισμός, ο τουρισμός περιπέτειας, ο ορειβατικός, χιονοδρομικός, και

πολιτιστικός τουρισμός αποτελούν τις κυριότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού που απευθύνονται στην ανάγκη για δράση και συμμετοχή. Στις εναλλακτικές ή «ειδικές», όπως λέγονται κάποτε, μορφές τουρισμού ανήκουν και ο αγροτουρισμός, ο ιαματικός, ο συνεδριακός και θρησκευτικός τουρισμός.

Ενδεικτικά της δυναμικότητας των σχετικά νέων αυτών μορφών τουρισμού είναι τα στοιχεία για τον **τουρισμό στη φύση**. Υπολογίζεται ότι ο τουρισμός στη φύση αντιπροσωπεύει το 7% του παγκόσμιου τουρισμού, ενώ σε απόλυτους αριθμούς, οι διεθνείς αφίξεις με κύριο στόχο την απόλαυση της φύσης ανήλθαν, το 1998, σε 45 εκατομμύρια και υπολογίζεται να φτάσουν το 2010 στα 75 εκατομμύρια³ (Epler Wood, M., (2002): σ.6). Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αφορούν στην απόλαυση της φύσης έχουν σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης. Ο κίνδυνος, βέβαια, να αποτελέσει ο εναλλακτικός τουρισμός ένα προστάδιο για την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού είναι υπαρκτός. Ήδη κάποιοι «οικοτουριστικοί» προορισμοί, όπως η Κόστα Ρίκα, δέχονται σοβαρή κριτική ότι ακολουθούν το πρότυπο του μαζικού τουρισμού. Γι' αυτό η κοινή συνιστάμενη όλων των μορφών εναλλακτικού τουρισμού πρέπει να είναι η τήρηση της τουριστικής φέρουσας ικανότητας του τόπου και η ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας. Στην πράξη ωστόσο οι όροι «εναλλακτικές μορφές τουρισμού», «βιώσιμος τουρισμός» κ.λπ. χρησιμοποιούνται κατά κόρον χωρίς να πληρούνται οι προδιαγραφές σεβασμού της φέρουσας ικανότητας του τουριστικού προορισμού.

Ο οικοτουρισμός.

Παρά τη γενική εντύπωση που επικρατεί, δεν είναι κάθε μορφής τουρισμός στη φύση οικοτουρισμός. Ο οικοτουρισμός είναι μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που έχει αυστηρές προδιαγραφές. Υπάρχει πληθώρα ορισμών και προϋποθέσεων που ορίζονται από τους μελετητές του οικοτουρισμού. Οι ελάχιστες προϋποθέσεις είναι η συμβολή του στην προστασία του περιβάλλοντος, στην ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του κοινού.

Στην Ελλάδα ωστόσο απουσίαζε, μέχρι σήμερα, η βασικότερη προϋπόθεση για την ανάπτυξη οποιασδήποτε μορφής βιώσιμου τουρισμού: ένα ολοκληρωμένο χωροταξικό σχέδιο. Η άναρχη δόμηση είναι ίσως η πιο σοβαρή πληγή της ελληνικής υπαίθρου. Έτσι, προορισμοί, καταλύματα και δραστηριότητες που χαρακτηρίζονται με το πρόσημο του

² Στοιχεία του προέδρου του Συνδέσμου Ξενοδόχων Κρήτης, κ.Κ.Καλουτσάκη.

³ Epler Wood, M. (2002), *Ecotourism: Principles, Practices & Policies for Sustainability*, UNEP – The International Ecotourism Society: Burlington, VT, USA.

οικοτουρισμού (ή του αγροτουρισμού) δεν ελέγχονται για την τήρηση της φέρουσας ικανότητας και τον σεβασμό στο περιβάλλον.

Υπάρχουν ωστόσο και αρκετά καλά παραδείγματα. Πολλές είναι οι περιπτώσεις ξενώνων που τηρούν προδιαγραφές ποιότητας, αρκετές είναι οι περιπτώσεις προϊόντων και υπηρεσιών που τιμούν τον χαρακτηρισμό «οικοτουριστικές» ενώ πολύ πιο σπάνιες είναι περιπτώσεις συνολικών προορισμών που τηρούν τις προδιαγραφές της βιωσιμότητας.

Ο οικοτουρισμός στις Προστατευόμενες Περιοχές.

Εξαιτίας ακριβώς της έλλειψης χωροταξικού σχεδιασμού και αποτελεσματικών συστημάτων ρύθμισης και ελέγχου της τουριστικής ανάπτυξης και ελέγχου της φέρουσας ικανότητας κάθε περιοχής, οι Προστατευόμενες Περιοχές είναι ίσως το μόνο πρόσφορο πλαίσιο για την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, εφόσον υπάρχουν συστήματα φύλαξης, σχέδια διαχείρισης και αρμόδιοι φορείς για τη διαχείρισή τους.

Το παράδειγμα της οικοτουριστικής ανάπτυξης στο Δάσος Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου, όπου ουσιαστικό και πρωτοποριακό ρόλο έπαιξε το WWF Ελλάς, είναι ένα καλό παράδειγμα οικοτουρισμού σε Προστατευόμενη Περιοχή αφού:

- Ξενώνας, Κέντρο Ενημέρωσης, οικοτουριστικά μονοπάτια, και Παρατηρητήριο ορνιθοπαράτηρησης συνιστούν ένα σύνολο οικοτουριστικής εμπειρίας που έχει δημιουργηθεί μετά από μελέτη και σχεδιασμό για την ελαχιστοποίηση της όχλησης στον βιότοπο.
- Υπάρχει ένα σχέδιο διαχείρισης και διακίνησης των επισκεπτών ώστε να αποφεύγεται ο συνωστισμός και η όχληση στον βιότοπο.
- Η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των επισκεπτών επιτυγχάνεται μέσα από μια ολοκληρωμένη ερμηνεία και ανάδειξη του περιβάλλοντος μέσα από το Κέντρο Ενημέρωσης και τις οικοτουριστικές ξεναγήσεις.
- Η τοπική κοινωνία συμμετέχει ενεργά στη διαχείριση του οικοτουρισμού (μέσα από τη συγκρότηση μιας Διαδημοτικής Επιχείρησης που είναι υπεύθυνη για μεγάλο μέρος των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων και μέσα από τη στελέχωση των θέσεων εργασίας από ντόπιους)

Φυσικά και στη συγκεκριμένη περιοχή οι προκλήσεις για τη βελτίωση του οικοτουρισμού είναι πολλές. Είναι όμως ίσως ένα από τα πιο καλά παραδείγματα στην Ελλάδα όπου ο οικοτουρισμός αποτέλεσε έναυσμα για την αποτελεσματική προστασία της Προστατευόμενης Περιοχής από την τοπική κοινωνία. Αποτέλεσε επίσης όχημα για την αναζωογόνηση του τόπου και της τοπικής οικονομίας.

Τι κάνει το WWF Ελλάς για τον Τουρισμό:

A. Γενικά για τον Τουρισμό:

- Πάγιο αίτημα και πίεση προς τις κυβερνήσεις για κατάρτιση Εθνικού Χωροταξικού Σχεδίου.
- Σχολιασμός και επισήμανση των σημαντικών αδυναμιών του Χωροταξικού Σχεδίου για τον Τουρισμό.

B. Για τον Οικοτουρισμό:

- Αρχικός σχεδιασμός και υλοποίηση του Οικοτουρισμού στην Προστατευόμενη Περιοχή Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου (από το 1992)
- Μελέτη για την έννοια και το περιεχόμενο του Οικοτουρισμού για λογαριασμό του ΕΟΤ: Υπουργείο Ανάπτυξης, ΕΟΤ (2000), *Σχεδιασμός Δράσεων Πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού*. (Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της οργάνωσης).
- Διεθνές συνέδριο με θέμα «Μέθοδοι Μέτρησης Φέρουσας Ικανότητας και Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές», Αθήνα, 2003.
- Εγχειρίδιο για τον σχεδιασμό του Οικοτουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ: Σβορώνου, Ε. (2003), *Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές*, ΥΠΕΧΩΔΕ-WWF Ελλάς: Αθήνα.
- Οδηγός για το περιβάλλον: Τουρισμός, Τσάρτας Π. (επιμ.) (ύπο έκδοση), WWF Ελλάς, Αθήνα.

Για περισσότερες πληροφορίες:
Σβορώνου Ελένη, WWF Ελλάς

WWF Ελλάς
Φιλελλήνων 26, 10558 Αθήνα
Τηλ. 210-3314893, Fax: 210-3247578